

Relevantnost seksualne revolucije 1960-ih u suvremenom kulturno- političkom kontekstu

---

Tomšić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:236182>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-09**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti Zagreb
Diplomski studij politologije

Ana Tomšić

**Relevantnost seksualne revolucije 1960-ih u suvremenom
kulturno- političkom kontekstu**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti Zagreb
Diplomski studij politologije

**Relevantnost seksualne revolucije 1960-ih u suvremenom
kulturno- političkom kontekstu**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Zoran Kurelić

Studentica: Ana Tomšić

Zagreb, rujan, 2023.

Izjavljujem da sam diplomski rad 'Relevantnost seksualne revolucije 1960-ih u suvremenom kulturno- političkom kontekstu', koji sam predala na ocjenu mentoru prof. dr. sc. Zoranu Kureliću, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Ana Tomšić

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Počeci seksualne revolucije.....	3
3. Kontra- kultura	7
4. Pokreti za gej emancipaciju.....	12
5. Feminizam.....	15
5.1. Feminizam i pornografija	16
5.2. Feminizam i objektivizacija tijela	21
6. Identitetska politika	23
7. Zaključak.....	28
Literatura	30

1. Uvod

Seksualna revolucija 60ih i 70ih godina 20. stoljeća, kao između ostalog i svaka revolucija, obilježena je snažnim raskidom s tradicionalnim normama prema kojima su živjeli ljudi na Zapadu, osobito neposredno nakon Drugog svjetskog rata. Dosadašnja istraživanja i radovi o seksualnoj revoluciji češće su zapravo vezani uz period prije 60ih godina zahvaljujući ogromnom utjecaju Sigmunda Freuda na razmatranje ljudske seksualnosti i njezinog značaja u stvaranju ljudske civilizacije. Zahvaljujući njegovoj psihoanalizi i teoriji sublimacije seksualnosti koja je dovela do civilizacijskog napretka, javlja se cijeli niz autora koji su se bavili seksualnošću i koji su pokušali dati novo viđenje iste kako bi pokazali da, ne samo da potiskivanje ljudske seksualnosti ne dovodi do napretka, nego da je napredak i obrana od pada u totalitarne režime, moguća jedino ukoliko oslobodimo svoju seksualnost. Među njima su svakako najistaknutiji bili Wilhem Reich i Herbert Marcuse. Što se tiče proučavanja same revolucije u 60ima, vjerojatno najširi prikaz dao je američki autor David Allyn u svojoj knjizi *Make love, not war* u kojoj je izvrsno prikazao događaje koji su prethodili početku same seksualne i kulturne revolucije. Uz to, važno je spomenuti Theodorea Roszaka koji je napisao cijelu knjigu o kontra- kulturi rođenoj u jeku revolucije, a koja je i danas jedna od prvih asocijacija na 60te.

No, usprkos dobroj pokrivenosti teme u teorijskom i filozofskom smislu, ostaje pokazati što je točno seksualna revolucija ostavila u nasljeđe i kako se današnja kulturno- politička scena nosi s tim. Cilj ovog rada bit će, stoga, prikazati kako je seksualna revolucija, kao dio kulturne revolucije odigrane u vremenu 1960ih i 1970ih godina, oslobodila seksualnost i promijenila načine shvaćanja 'dobrog' života te kako su tadašnji politički i kulturni uvjeti determinirali put prema kojemu su se razvijali današnji kulturno- politički krugovi. S obzirom na to da vrlo često bez puno promišljanja prihvaćamo stanje u društvu oko nas, jako je važno pogledati unazad i pronaći uzroke za društveno- političko stanje u kojemu se nalazimo da bismo bili kadri promijeniti ono što je imalo negativne učinke i ponoviti djelovanja s pozitivnim posljedicama po nas.

Kako bi bilo što lakše shvatiti i onako burno i kompleksno razdoblje od druge polovine prošlog stoljeća do danas, u drugom segmentu rada, odmah nakon uvoda, dat ću detaljan prikaz začetaka seksualne revolucije, a naglasak će biti na autorima čije su filozofske ideje utjecale na razvoj

same revolucije, ali i na naše shvaćanje iste jer je to temelj za razumijevanje odnosa prema ljudskoj seksualnosti i kulturi prije i nakon perioda revolucije. U trećem dijelu rada slijedi uvid u kontra- kulturne pokrete koji su bili izričiti pokazatelj generacijskog jaza između mladih kao nositelja revolucije i generacije njihovih roditelja čiji su način življenja (tradicionalne norme monogamnog braka, predbračne čistoće, patrijarhalne obitelji te heteroseksualne i rodne normativnosti) htjeli promijeniti što im je naposljetku i omogućeno, ponajprije, zahvaljujući medicinskim otkrićima kontracepcijske pilule. Jednako tako, taj dio rada bavi se učincima široke uporabe droge među mladima u periodu kulturne revolucije te prikazuje kako su se kontra- kulturni pokreti mijenjali napredovanjem seksualne revolucije. Četvrti segment rada rezerviran je za prikaz gej emancipacijskog pokreta kao pokreta koji je uvelike pridonio stvaranju današnjih LGBTQ i *queer* identiteta jer su gej i lezbijski emancipacijski pokreti velik dio seksualne revolucije i zahvaljujući upravo društvenom stanju do perioda kasnih 60ih dolazi do stvarne mogućnosti da se gej zajednica oformi i prepozna kao takva u društvu koje je sada oslobođeno od snažnih heteroseksualnih normi. Peti će segment prikazati razvoj feminističkog pokreta koji je postao snažnom političkom silom. Zbog velike važnosti feminističkog pokreta za seksualnu revoluciju te zbog širokog raspona problema kojima se bavio feminizam drugog vala, peti dio rada bit će podijeljen na dva odjeljka- prvi će pratiti kako su tekle rasprave u feminističkim krugovima vezane uz zabranu pornografije prilikom kojih su se isticale dvije struje- jedna predvođena C. A. MacKinnon i Andreom Dworkin koje su pornografiju vidjele kao sredstvo za dehumanizaciju žena i društveno prihvaćanje silovanja dok su s druge strane bili napori M. Nussbaum i Ronalda Dworkina da pokažu u kojim su nastojanjima predstavnice prve struje pogriješile, dok će drugi odjeljak biti posvećen problemu objektivizacije ženskog tijela koji je usko vezan uz pitanje pornografije. I na samom kraju, u šestom i završnom segmentu prije zaključka, ostaje pokazati na koji je način seksualna revolucija utjecala na današnje stanje u liberalnim političkim opcijama u zapadnim demokracijama koje svoje djelovanje usmjeravaju na identitetsku politiku koja bi mogla prouzročiti velike probleme za lijeve, liberalne političke opcije jer se kroz provođenje takve politike uči ljude da se okreću sebi i samim time zaboravljaju na osjećaj za građanstvo i opće dobro. Uz to, prikazat će i argument američkog politologa Marka Lillae da je seksualna revolucija preobražena u identitetsku politiku.

Kroz tih šest segmenata želim pokazati kako je seksualna revolucija, kao dio kulturne revolucije u 60im i 70im godinama prošlog stoljeća, zaista utjecala na kulturno- politički kontekst današnjice jer je u nasljeđe ostavila snažnu i u potpunosti oformljenu gej i lezbijsku zajednicu,

šira ženska prava i politički aktivniji feminizam, jednako kao i identitetsku politiku koja zauzima sve više prostora u programima liberalnih stranaka.

2. Počeci seksualne revolucije

Iako je, kao što je već spomenuto, cilj ovog rada prikazati na koji je način seksualna revolucija 60ih godina 20. stoljeća dovela do oslobađanja seksualnosti te kako je to utjecalo na oblikovanje suvremene kulture i politike, ipak je važno vratiti se počecima razmišljanja o seksualnom oslobođenju. Važno je, prije svega, napomenuti kako se prema mišljenju mnogih ovdje zapravo radi o drugoj seksualnoj revoluciji jer obilježja prve možemo naći u vremenu „nakon Prvog svjetskog rata i kulminaciji divljeg opijanja i seksualnih podvala izgubljene generacije, koja je uključivala pisce kao što su F. Scott Fitzgerald, Edna Saint Vincent Millay i Ernest Hemingway, u burnim dvadesetima“ (Escoffier, 2015: 1), ali svakako je revolucija u kasnim 60ima i ranim 70ima imala veće posljedice i daleko je više utjecala na suvremenu kulturu. Upravo u tom razdoblju prvi put dolazi do stvarne upotrebe nešto ranijih otkrića u medicini i tehnologiji- javljaju se novi trendovi u ekonomiji i politici te se razvijaju mediji, a i općenito se mijenja slika života kakvog su vodili ljudi nakon okončanja Drugog svjetskog rata.

Da bi bilo lakše objasniti samo značenje seksualne revolucije, možemo pratiti tri glavna razdoblja u kojima se pokušavalo postići seksualnu slobodu i općenito promijeniti odnos prema seksu. Kao prvo, u periodu ranih 60ih, kao što će biti prikazano u sljedećem dijelu, dolazi do otkrića kontracepcijske pilule pa je pojam revolucije tada bio baziran na promjene koje je pilula donijela. Drugo, i nešto ozbiljnije, korištenje izraza 'seksualna revolucija' javlja se kasnih 60ih kada je prikaz golotinje postao sve učestaliji na ekranima i pozornicama što je dovelo do seksualizacije američke kulture općenito, a na što se nadovezuje i razdoblje 70ih godina u kojem je seksualna revolucija označavala prisutnost i popularizaciju grupnog seksa, otvorenog braka te vanbračnog *svinganja*, širenje porno- industrije i prikaz *hard core sexa* pa je s vremenom pojam počeo jednostavno označavati, barem za pripadnike kontra- kulture, prakticiranje slobodnog seksa gdje i s kim god žele (Allyn, 2016: 3- 6).

Mnoga događanja vezana uz seksualnu revoluciju ne mogu biti u potpunosti objašnjena ako se ne sagleda ono što im je prethodilo kasnih 40ih i tijekom 50ih godina. Naime, u razdoblju neposredno nakon Drugog svjetskog rata promišljanja o seksualnosti bila su obilježena teorijama koje je postavio Sigmund Freud razvijajući svoju psihoanalizu koja se temeljila na

razlikovanju *ida*, *ega* i *superega* te *erosa* i *thanatosa* kao nagona života i smrti, a cijela tradicija mišljenja proizašla iz takve teorije „bila je usredotočena na potiskivanje i sublimaciju za kontrolu neposlušnih libidinalnih energija, pretvarajući seksualne energije u kulturne energije“ (Escoffier, 2015:2) što je značilo opće prihvaćanje ideje da je seksualna represija nužna za očuvanje i razvoj modernog društva.

U tekstu *Nelagodnost u kulturi*, Freud, baveći se doduše ljudskom potrebom za religijom, objašnjava kako je čovjek u svojoj biti biće vođeno nagonima i kako pojedinci dio svojih nagona potiskuju zbog zahtjeva koje nameće kultura (kao ljudska tvorevina) što je razumno jer je u stanju prije društvenog uređenja, svaki pojedinac ovisio o naporima koje je ulagao da preživi jednako kao i o volji najjačeg pojedinca u takvom prirodnom stanju koji je sve ostale „podesio prema svojim interesima i nagonskim poticajima“ (Freud, 1969: 299), pa su prema tome, svi slabiji pojedinci imali šansu za preživljavanjem ukoliko su se udružili protiv najjačeg. Freud to objašnjava ovako: „Zamjena moći pojedinca zajednicom predstavlja odlučan korak za kulturu. Suština leži u ograničenju mogućnosti zadovoljenja članova zajednice. Pojedinac nije poznao takve ograde. Sljedeći zahtjev kulture je stoga pravda, to će reći osiguranje da jednom stvoren poredak neće ponovo biti skršen u korist pojedinca“ (Freud, 1969: 300). Iz ovog je vidljivo kako je Freud osobnu slobodu pojedinca vidio najširokom „prije pojave bilo kakve kulture, mada je onda bila bez vrijednosti jer je čovjek jedva bio u stanju braniti je“ (isto). Kultura je, dakle, prvo omogućila da veći broj ljudi po prvi put može ostati u zajednici u kojoj je kulturna djelatnost postala značajkom muškarca dok „žene zastupaju interes obitelji i seksualnog života“ (Freud, 1969: 309), ali Freud napominje kako „prva faza kulture, totemizam, već nameće zabranu u incestuoznog izbora objekta, što je možda najteže sakaćenje koje je ikad pretrpio čovječji ljubavni život. Tabu, zakoni i običaji postavljaju nova ograničenja koja pogađaju i muškarce i žene“ (Freud, 1969: 310).

Iako ljude vidi kao nagona bića, Freud se slaže kako je neke nagone nužno ograničiti kako bi kultura mogla opstati i napredovati jer pojedinac može nagonski djelovati i agresivno prema svom bližnjem (bilo da želi prisvojiti njegovu imovinu ili besplatno iskoristiti njegov rad, bilo da ga seksualno iskoristi ili ubije), ali čini se kako je kultura uvelike usredotočena na potiskivanje i ograničavanje seksualnosti iako ona nije izravna prijetnja raspadu same kulturne zajednice kao što je to agresija. Stupanj u kojemu je pojedinac primoran odricati se svojih nagona u ime razvoja kulture, osobito dakle seksualnih nagona zbog nametnutog seksualnog morala kojeg civilizacija širi, povećavao se razvojem građanskog društva što je dovelo do stvaranja neuroza koje Freud objašnjava kao „ishod borbe između interesa samoodržanja i

zahtjeva libida, borba u kojoj je Ja pobijedilo ali po cijenu teških patnji i odricanja“ (Freud, 1969: 325).

Freudovo je djelo bilo je izrazito utjecajno, a kao jedan od najvažnijih autora koji su na tragu Freudove misli omogućili da se seksualna revolucija tijekom 60ih i ostvari, bio je austrijski psihoanalitičar Wilhelm Reich koji je smisao seksualne revolucije vidio u težnjama da se uklone „neprilike u društvenom spolnom bitku koje su najposlije ukorijenjene u ekonomskom načinu opstanka, a dolaze do izražaja u društvenim patnjama članova društva“ (Reich, 1985: 58). On nam je pokazao kako su prijedlozi za spolne reforme postojale i prije i kod autoritarnih režima, ali da su bile neuspješne jer su pokušavale samo dovesti do promjena u odnosima spolova. Ovom se problematikom detaljnije bavio u svojoj knjizi „*Masovna psihologija fašizma*“ u kojoj je prikazao razloge zbog kojih masa prihvaćaju totalitarizam te zašto su nacisti osvojili vlast pri čemu se oslanja na psihoanalitički prikaz pojedinca kao pripadnika mase. Objašnjava kako su misticizam, religija i potisnuta seksualnost doveli do stvaranja mase ljudi koji su bili spremni prihvatiti fašizam. Prikazuje i kako je institucija braka zapravo kočnica spolne reforme pri čemu je prisilna obitelj služila kao „odgojni aparat“, a upravo je takva obitelj, kao ujedno i karakteristična odrednica fašizma, poslužila za oblikovanje poslušnih pojedinaca putem potiskivanja seksualnosti što je zahtijevalo prakticiranje askeze kod mladih zbog „mjera odgoja za monogamni, doživotni brak i patrijarhalnu obitelj“ (Reich, 1985: 61).

U dijelu o seksualno- ekonomskim pretpostavkama građanske obitelji, Reich je objasnio kako je obitelj najvažnije mjesto u građanskoj produkciji iako se „sa stajališta (se) historijskog materijalizma obitelj ne može smatrati temeljem građanske države, nego samo jednom od najvažnijih institucija koje je podupiru“ (Reich, 2003: 101). Tako shvaćena institucija obitelji temelji se na „privrednoj ovisnosti žene i djece o mužu i ocu“ (Reich, 2003: 102), a ženama i djeci se takva ovisnost čini podnošljivom „samo uz uvjet da je kod žena i djece svijest da su spolna bića što je moguće temeljitije isključena“ (isto) što čini okosnicu patrijarhalne seksualnosti. Kako bi se taj uvjet mogao održati, ženama se nameće ideal materinstva jednako kao i „ideologija o 'blagodatima obilja djece', ne samo zbog objektivnih ciljeva ratničkog imperijalizma, nego, u biti, i zbog nužnosti da se seksualna funkcija žene dovede u sjenu njene funkcije rađanja“ (Reich, 2003: 102). Ovako postavljena teza postala je popularna upravo u vrijeme seksualne revolucije jer je ponudila moguće rješenje za emancipaciju žena oslobađajući pri tom njihovu seksualnost i dozvolivši feminističkom pokretu da tematiziraju ženinu seksualnost i užitak koji uz to dolazi, bez potrebe da žena bude svedena samo funkciju 'stroja za rađanje'.

Drugim riječima, Reich je imao ogroman utjecaj na seksualnu revoluciju jer je prikazao, na tragu Freudovih učenja, kako je seksualno izražavanje prirodno i kako je društvena kontrola libidnih energija kroz navedene procese, dovela do institucionalizacije spolnog morala dok je „seksualna represija duboko iskrivila psihološki razvoj i dovela do autoritarnog ponašanja (kao što je fašizam)“ (Escoffier, 2015: 3-4), a to su mišljenje dijelili mnogi koji su bili pokretači kulturne revolucije u 60ima.

Uz W. Reicha, nužno je spomenuti i utjecaj Herberta Marcusea na razumijevanje oslobođenja autentičnosti čovjeka kao pojedinca. Naime, Marcuse je, baš kao i Reich, smatrao da je čovjek u nemogućnosti ostvariti svoju punu slobodu ako mu na putu stoje normativna i represivna kultura odnosno civilizacija koja mu ne dozvoljava da se poveže sa svojim istinskim potrebama. Dakle, Marcuse je pokazao kako čovjek ne može biti slobodan ako živi u uvjetima, kako on to naziva, represivne civilizacije. Iako se ovakva formulacija razlikuje od Freudove ideje da je kultura moguća samo u uvjetima potiskivanja (tj. represije kako kaže Marcuse) seksualnih nagona ipak je, vrlo jasno, zasnovana upravo na toj tradiciji mišljenja. Štoviše, Marcuse je ulagao napore da pokaže kako je nužno, i na kraju svega i stvarno moguće, raditi na stvaranju nerepresivne civilizacije što direktno pokazuje kako je na njegovo djelo izrazito utjecala Freudova teorija koja je nešto ranije ukratko prikazana.

Uz to, revolucionarnost u Marcuseovoj misli krije se u njegovom razumijevanju fantazije kao mjestu koje „igra presudnu ulogu u cjelokupnoj duševnoj strukturi: ona povezuje najdublje slojeve nesvjesnog s najvišim proizvodima svijesti (umjetnost), san sa zbiljnošću; ona čuva arhetipove genusa, stalne ali potisnute ideje kolektivnog i individualnog pamćenja, zabranjene predodžbe o slobodi“ (Marcuse, 1985: 128) što je od velike važnosti za razumijevanje odnosa između tako definirane fantazije i zbiljnosti u razmišljanju o seksualnosti čovjeka jer „ukoliko načelo zbiljnosti organizira i kontrolira spolnost, fantazija se postavlja uglavnom protiv normalne spolnosti“ (Marcuse, 1985: 133). Prema tome, Marcuseovo promišljanje dovodi do zaključka kako do oslobađanja individuuma neće doći ako se ono samo pokušava provesti na razini politike nego da će potlačeni pojedinci biti emancipirani ako se prvo postigne seksualna i kulturna sloboda. Ovo je ključna točka za shvaćanje onoga što se izvorno željelo postići seksualnom revolucijom.

U uvjetima revolucije, ne samo da se javlja težnja za raskidom s normama u seksualnosti kao što su patrijarhalna obitelj i monogamija (čiji je Marcuse jedan od najranijih protivnika) nego dolazi do potpunog mijenjanja pogleda na seksualnost i užitak kao takav. Upravo tada kreće doba onoga što je američki politolog Mark Lilla opisao kao razdoblje političkog romantizma

kojeg je lako prepoznati, ali teško opisati iako je legitimno ustvrditi da se radilo o autentičnosti, cjelovitosti i oslobođenju u svakom smislu (Lilla, 2018: 73- 75). I iako je Freud svojom psihoanalizom snažno utjecao na Marcusea i Reicha, njih su dvojica ipak izravno važniji autori za početak i širenje seksualne revolucije jer je upravo njihov odmak od Freudovog shvaćanja represivne civilizacije utjecao na širenje ideje da bi oslobođanjem seksualnih nagona kultura i civilizacija objektivno mogle napredovati. Uz to, obojica se slažu da bi marginalne skupine, osobito studenti, mogli biti nositelji ove revolucije što je vrlo važno osobito za Marcuseov rad jer se on, kao marksistički autor, ne obraća radničkoj klasi koju ionako ne vidi kao posebno zainteresiranu za pokretanje kulturne revolucije, nego upravo studentima, ženama, Afroamerikancima i drugim marginalnim skupinama.

No, za stvarni početak onoga što danas prepoznajemo kao seksualnu revoluciju, zaslužno je ponajviše otkriće kontracepcijskih i tzv. „antibejbi pilula“ čiji je razvoj i sve šira primjena omogućila manje rizično spolno ponašanje koje su najspremnije prihvatili mladi. *'The pill'*, kako je jednostavno prozvana, odobrena je 1960. godine u Americi od nadležne Administracije za hranu i lijekove, a „obećavala je da će izbrisati strah i tjeskobu, kako bi seks bio jednostavan, a kontracepcija diskretna“ (Allyn, 2016: 33) iako je tada još uvijek bila zabranjena u mnogim savezanim državama SAD-a ili je bila nedostupna bez liječničkog recepta, ali i to se promijenilo nakon dugih debata vođenih od 1965. godine. Na taj se način izričito počinje mijenjati kulturno ozračje, osobito na Zapadnoj obali SAD-a koja je obilježena kao izvorište seksualne revolucije.

3. Kontra- kultura

U takvoj je atmosferi nastala opreka između dominantne kulture i onoga što prepoznajemo kao kontra- kulturu. Kontra- kultura, obilježena prije svega širokom uporabom psihodeličnih droga, porastom broja rock bendova i širenjem svijesti o problemima rata, rasne diskriminacije te feminističkim i pokretima za prava homoseksualnih osoba, otvara sve veći generacijski jaz i bunt mlađih generacija. Nositelji ovakvih pokreta i borci za ciljeve istih, mahom su, dakle, bili mladi ljudi, osobito studenti. Theodore Roszak napisao je 1969. godine da ako kontra- kultura „predstavlja onaj zdravi instinkt koji i na personalnom i na političkom nivou odbija prakticirati hladnokrvno silovanje naših ljudskih senzibiliteta, onda bi moralo biti jasno zašto konflikt između mladih i odraslih sada seže toliko neuobičajeno i bolno duboko“ (Roszak, 1978: 44) pozivajući pritom mlade na promjenu kulture svojih prethodnika. Jednako tako, Roszak je

prepoznao kako je u samoj srži kontra- kulturnih pokreta bila ideja za pronalaskom istine i samosvijesti pri čemu su vlastito iskustvo pojedinca i njegov osjećaj za zajedništvo bili alati kojima se pokušavala promijeniti njihova svijest (a kasnije i cijelog društva) iako su različiti pokreti išli različitim putevima kako bi to i postigli.

Na tragu već spomenutih W. Reicha i H. Marcusea, i T. Roszak pokretačku snagu vidi u intelektualcima i studentima koji teže prekinuti tradicionalne obrasce prema kojima su živjele generacije njihovih roditelja kritizirajući tako tradicionalnu obitelj koju je još i Reich označio kao temeljem za represivno društvo. Pridodajući tome i širenje Marcuseove ideje da su civilizacija i seksualnost oprečne jedna drugoj kao rezultat povijesno- ekonomskih kontingenti, javlja se nada u mladima kako je istinski moguća promjena kulturnih normi prema kojima su živjele generacije prije njih i težnja za postizanjem svojevrstne utopije koju je Marcuse opisao kao svijetom u kojemu je ljudsko tijelo erotizirano, odnosno svijetom u kojem bi tijelo „u svojoj cjelini postalo predmetom katekse, stvar u kojoj se uživa — oruđe užitka“ (Marcuse, 1985: 178).

U tom odnosu kontra- kulture spram one dominantne, očituje se redefiniranje onoga što se smatralo razvratničkim ponašanjem jer je ideja slobodnog seksa i seksa radi užitka, a ne radi reproduktivne funkcije, proklamirana od strane mladih „pokretačkih snaga“, zajedno sa sve dostupnijim i sigurnijim sredstvima za kontrolu rađanja (kontracepcijske pilule i kvalitetniji prezervativi) dovela do „smanjenja privlačnosti monogamnog braka kao institucije monopola nad seksom“ (Esoffier, 2015: 4).

Na koji način je ovako shvaćena seksualnost postala središnji dio kulturne revolucije iz šezdesetih? Kroz povijest ljudi su se susretali i išli uz, ili mimo, raznih revolucija koje su imale, najblaže rečeno, različite ciljeve koje su pokušavale izboriti- od francuske preko američke pa do onih vođenih komunističkim idejama. No ono što im je svima bilo zajedničko bio je, opet u različitim mjerama, element nasilja. Međutim, revolucija vođena od kasnih 60ih ne samo da nije imala nasilni element nego je „nasilje bilo potpuna suprotnost onom za što su se borili“ (Allyn, 2016: 7) nositelji revolucije što su i jasno proklamirali sloganom „*make love, not war*“ kojeg su ponosno isticali na bedževima, plakatima i posterima. Slogan je često povezan s hipi kontra- kulturnim pokretom tog doba koji je i danas često tematiziran kroz filmsku, ali i druge umjetnosti što dodatno pokazuje koliko je snažan bio njihov utjecaj. Pripadnici hipi pokreta doživljavali su sebe kao „avangardu koja će graditi novo društvo na ruševinama starog, pokvarenog“ (Miller, 2011: 14) koji su imali zadatak „donijeti na svijet radikalnu promjenu pogleda—onu koja nije sadržavala samo "nove ideje" u nekom površnom smislu (koji

ovozemaljski političar ne tvrdi da ima nove ideje?), nego temeljno novi način življenja, gledanja na svijet“ (isto).

Kako se radilo o dobu eksperimentiranja s psihodeličnim drogama, pripadnici ovog kontra-kulturnog pokreta zaista su vjerovali kako konzumiranje ovakvih droga može dovesti do promijene ljudske svijesti i promijeniti političke i ekonomsko- kapitalističke odnose koje su smatrali duboko problematičnima i izvorištima nepravdnog i represivnog društva što je možda najbolje sažeo Roszak rekavši da „'psihodelička revolucija' se tako svodi na jednostavni silogizam: promijeni prevladavajući oblik svijesti i promijenit ćeš svijet; uživanje droge *ex opere operato* mijenja prevladavajući oblik svijesti; dakle, univerzalno rasprostrani upotrebu droge i promijenit ćeš svijet“ (Roszak, 1978: 128). U samim je počecima hipi pokret u San Franciscu tvorio gotovo idiličnu scenu spontanog okupljanja mladih koji su htjeli pokazati kako je moguć drugačiji način života vođen mirom, slobodom i jednakošću bez opterećenosti materijalnim, rodnim i dobnim razlikama, ali je s vremenom izvorna ideja pokreta promijenjena priključivanjem sve većeg broja ljudi i širenjem novih vrsta droge i opijata koji nisu izazivali samo psihodelični učinak.

Iako je kasnih 60ih godina prošlog stoljeća djelovanje studenata bilo izrazito aktivno zbog toga što su na to bili pozivani i zbog činjenice da se u njima budila snažna želja za promjenom kao što je već ranije opisano, tadašnji studenti nisu pioniri u tomu- političke i kulturne aktivnosti studenata bile su visoke i tridesetih godina, ali Roszak napominje kako su 60ih studenti ipak bili prvi u „sklonosti prema okultnom, magijskom i egzotičnom ritualu koji je postao neotuđivi dio kontra- kulture, što je pojava bez presedana“ (Roszak, 1978: 97) prilikom čega su se često okretali istočnjačkoj kulturi i praksama poput meditacije, terapije zvukom i slično, osobito oni koji nisu posezali za psihodeličnim drogama, ali su ipak pokušavali postići slično stanje svijesti. Još jedna praksa prisutna u SAD-u još od pedesetih godina bila je prakticiranje, ili barem pokušaj postizanja *zena*,¹ ali u vremenu seksualne revolucije ona zadobiva još veći značaj zbog generalne ideje „da je zabranjeno zabranjivati“ što je osobito bilo primjenjivano na seks pa je tako u tom „novom orijentalizmu izuzetno šokira upravo naglašena seksualnost“ (Roszak, 1978: 105) što je najviše isticano kao amoralnost samog *zena* i mladih koji su mu bili skloni.

Uz to, nemoguće je zaokružiti priču o kontra- kulturi ne spomenuvši trio oko kojeg se ovaj pokret vrtio- seks, droga i rock and roll. Ove tri sastavnice kontra- kulturnog pokreta snažno su

---

¹ japanska budistička škola po kojoj se duh ili bit budinske naravi doseže prosvjetljenjem, a postiže se meditacijskom samodisciplinom (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, *zen*)¹

isprepletene i jedna bez druge su teško razumljive. No, ipak su razlike među njima jasne- dok je seks najčešće uključivao trenutni odnos i iskustvo između dvoje ljudi, a konzumacija psihodeličnih droga ostavljala je utjecaj na unutrašnje stanje samog pojedinca, rock glazba „bila je zajednička, te je tako predstavljala medij za kulturnu komunikaciju“ (Miller, 2011: 42), a njegov je plesni ritam činio rock and roll vrlo fizičkim- „rock je bio seksualan. Koncerti su uvijek sadržavali senzualno odijevanje i nastupe kako glazbenika tako i obožavatelja. Ekstravagancija i pretjerivanje bili su dio cjeline, kao i tekstovi koji su, kao i svaka uspješna vokalna glazba, izražavali vrijednosti i zabrinutosti svojih slušatelja“ (Miller, 2011: 43). Koliko su rock glazba i droga bili snažno isprepleteni, pokazuje činjenica kako su neki od najutjecajnijih glazbenih rock albuma, bili stvoreni u periodu kada su njihovi glazbenici eksperimentirali s psihodelicima- poput albuma Beatlesa *Sgt. Pepper* koji se često navodi kao temeljni album *acid rocka*- što je otvorilo novu dimenziju slušanja glazbe jer su i slušatelji posezali za istim drogama ne bi li doživjeli glazbu na nekoj novoj razini. I iako je rock glazba zaista bila medij prenošenja snažnih poruka, to vrlo često nije bilo najvažnije jer je rock, prije svega, imao snagu raširiti kulturnu revoluciju svojom spontanošću i cjelovitošću- vraćanje osnovama, jednostavnom načinu života i okretanje pojedinaca prema vlastitoj svijesti, činili su privlačnost ovog fenomena.

Bilo kako bilo, ideje koje su obilježile period kontra- kulturnih pokreta (vrlo često širene upravo putem glazbe)- slobodna ljubav i seks, protivljenje ratu, želja za mirom i promjenom svijesti- koliko god romantično i zapravo čisto zvučale, imale su potencijal biti iskrenute i zloupotrebijivane. Jedan od takvih primjera jesu različite komune i kultovi koji kasnih 60ih godina nisu bili rijetkost. Naime, Haight-Ashbury četvrt u San Franciscu bila je mjesto rađanja hipi pokreta, ali se do kraja 60ih udaljila od onoga što je početno bila pa su izvorne hipije, koje sam nešto ranije opisala, počeli zamjenjivati oni koji su u takvom ozračju vidjeli priliku za trgovinom droga zbog čega se uz LSD i marihuanu s vremenom počeo koristiti i heroin te *speed*² čemu su se hipiji protivili.

U ozračju takve promjene, oni koji su se osjećali izgubljenima i preplavljenima različitim idejama i koji su, očito, imali neku vrstu karizme kojom su mamili svoje pristaše, počeli su osnivati komune i kultove. Neki od njih bili su *Kerista* u New Yorku, *The Family International* (kojeg je 1968. osnovao David Berg, a koja je propovijedala seksualno- liberalnu verziju Evandjelja), *Fort Hill* te, naravno, *Manson Family* kao vjerojatno i najpoznatiji od njih kojeg je

---

² Heroin i *speed* bili su daleko više rasprostranjeni u New Yorku nego na zapadnoj obali SAD-a pa širenje tih droga u San Franciscu također pokazuje dolazak novih ljudi na mjesta koja su izvorno bila napučena hipijima

osnovao „Charles Manson, koji je svoje sljedbenike uvjerio da je inkarnacija Isusa Krista, ali istovremeno i Sotone“ (Marčetić, 2009: 149)³. Sasvim je stoga legitimno zapitati se kako je moguće da su se hipiji, kojima je glavni cilj bio promijeniti svijest ljudi i predstaviti mir, ljubav i jednakost kao okosnice svijeta, počeli pridruživati takvim mjestima i na kraju počinili ubojstva i pregazili svoje ideale. Odgovor na to treba potražiti u uvjetima pod kojima su živjeli unutar takvih komuna.

Životi ljudi razlikovali su se ovisno o komuni i kultu kojeg su bili dio, ali svima je „propagiranje mira, ljubavi i seksualnih sloboda“ (Marčetić, 2009: 149) bio ultimativni način širenja i zadobivanja novih pristaša. Propagiranje slobodnog seksa u uvjetima života u kultovima zadobilo je novu dimenziju jer su vođe često koristili ženske članice kako bi privukle nove sljedbenike tako što su ih tjerali na prostituciju pod raznim izgovorima, poput onog kojeg je prvotno koristio David Berg, kako će seksom preobratiti nove pristaše pokazujući im ljubav Božju. Na taj je način očito izmijenjena ideja o slobodnom seksu jer su vođe komuna, jednom kada su one preobražene u kultove, diktirali sav način života uključujući i tko će se s kim upuštati u seksualne odnose, hoće li homoseksualni odnosi biti dozvoljeni, tko će odgajati djecu i hoće li djece uopće biti, koju će prehranu konzumirati i slično, a sve im je to bilo moguće ostvariti i zahvaljujući konzumaciji droga koju su među članovima, dakako, distribuirali oni sami. No sve to samo po sebi nije odgovorno za čineve poput ubojstava koje su činili hipiji kao članovi kultova iako bi dugotrajno ovakav način života vrlo vjerojatno i završio vrlo kobno i po same članove. Za ubojstva koja su počinili članovi *Manson Familyja*, a ujedno i za kraj romantičarske faze, ako ne i konačni kraj hipi pokreta, odgovorno je Mansonovo propovijedanje o apokalipsi i njegova interpretacija pjesme *Revolution 9* koju su izvodili Beatlesi za koje je smatrao da „aludiraju na glavu 9 Knjige Otkrivenja (...) razvivši iz nje apokaliptičko učenje *Helter Skelter*“ (Marčetić, 2009: 156) zbog kojeg je *Manson Family* započela s pripremama za apokalipsu „a kad ona nije započela na vrijeme, Manson je organizirao brutalna ubojstva kako bi ih pokrenuo“ (isto).

Važno je napomenuti kako je u tom trenutku seksualna revolucija proširena i na druge dijelove društva, ne samo na pripadnike kontra- kulturnih pokreta jer je u godinama koje su uslijedile, i ostatak društva, osobito bogatog stanovništva (ili buržoazije), prihvatilo tekovine revolucije i ustupile su tako zvane '*swinging 70s*' dok su se, kao što je prikazano, hipiji i drugi začetnici

---

³ što je u konačnici rezultiralo ubojstvom glumice Sharon Tate i još četvero ljudi koji su bili s njom u kući u kolovozu 1969. godine, a ta su zbivanja i danas predmetom inspiracije za stvaranje dokumentarnih, ali i fiktivnih filmova poput filma Quentina Tarantina „*Once Upon a Time in Hollywood*“

kontra- kulturnih pokreta odmaknuli od onoga što su u počecima bili. Iako su kontra- kulturni pokret, i mladi ljudi koji su ga činili, izazivali prezir pa čak i neku vrstu gađenja kod uglednog i tradicionalnog ostatka društva zbog radikalnog prekida s dotad uobičajenim načinom života, osobito zbog prakticiranja slobodnog seksa te seksa izvan bračnih zajednica, u 70ima je postala sasvim uobičajena zamjena bračnih partnera na *swinging* zabavama ili grupni seks više parova gotovo u svim društvenim slojevima. Ovo je samo jedan od primjera koji pokazuje koliko se seksualna revolucija mijenjala i napredovala jer slobodan seks radi pukog užitka više nije bio rezerviran samo za onaj dio društva koji je otvoreno htio promjenu i postao shvaćen kao kontra- kulturni, nego je promjena oslobodila seksualnost i ostatka društva.

Sve je ovo, možemo ustvrditi, utjecalo na kraj jednog velikog i bitnog perioda seksualne revolucije, ali je, ako što to obično i biva, jedan kraj označio početak nečeg novog. To je u ovom slučaju bilo stvaranje novih pokreta za emancipaciju gej i lezbijske zajednice te razni ženski pokreti za zaštitu prava žena koji su i u suvremenom kontekstu izrazito značajni.

4. Pokreti za gej emancipaciju

Uz političke proteste protiv rata u Vijetnamu, nositelji kontra- kulturnih pokreta, ali i drugi poneseni kulturnom revolucijom, otvoreno su izražavali i zahtjeve za slobodnom ljubavi i seksom radi užitka, što je uzročno vodilo i do zahtjeva za ukidanjem heteroseksualne normativnosti. Ideja brisanja nametnutih rodni razlika, izražavala se na raznim poljima- od mode koja je postajala sve sličnijom za muškarce i žene (trapez hlače, šarene košulje dubokog dekoltea, mnoštvo nakita, duga kosa itd.) preko ženskih emancipacijskih pokreta pa sve do prakticiranja istospolnog seksa i zalaženja u sve rasprostranjenije gej barove. Tako je seksualna revolucija otvorila put i za gej, ali i lezbijski, emancipacijski pokret koji je bio vrlo važan i velik dio same seksualne revolucije kao dijela kulturne promjene.

Iako je gotovo nemoguće s apsolutnom preciznošću odrediti početak borbe za prava i jednakost gej skupine, ipak možemo pokazati kako je emancipacija homoseksualne manjine počela poprimati svoj konkretniji oblik nakon policijskih racija u baru *Stonewall Innu*, mjestu okupljanja pripadnika, tada još ne sasvim formirane, gej zajednice, u Greenwich Villageu 1969. godine kada je došlo do prvog zabilježenog protivljenja gej zajednice policijskoj represiji. Možda bi bilo preciznije opisati ovaj događaj kao pokazatelj da je seksualna revolucija već bila u tijeku nego kao početak samog emancipacijskog pokreta s obzirom na to da je jasno kako su

već postojala mjesta okupljanja gej zajednice koja je bila dovoljno snažna da se suprotstavi racijama jer je znala da se kulturno stanje počelo mijenjati.

Bilo kako bilo, nakon toga dolazi do promjene u gej kulturi u odnosu na stanje kasnih 50ih i ranih 60ih godina kada se čuvala tajnost homoseksualnosti pojedinca i kada je protivljenje heteroseksualnim normama bilo više simbolički negoli stvarno iskazivano. U kasnim 60ima, kada je seksualna revolucija već uzela zamah, postaju sve vidljivije izmjene unutar gej emancipacijskog pokret pa „umjesto da štite "tajnost" kao pravo na privatnost, gej liberacionisti dali su politički značaj za "*coming out*" širenjem psihološko-osobnog procesa u javni život“ (Escoffier: 2015: 4). Tako je ozračje u kojem se kontra- kultura suprotstavljala normama one dominantne, utjecala i na formiranje gej identiteta jer, iako je i ranije postojala neka vrsta gej zajednice, njihov je identitet i zajedništvo postalo snažnije definirano tek nakon prvog suprotstavljanja policijskom autoritetu.

Također, u istom tom vremenu djelovali su i studentski radikali, hipiji i antiratni aktivisti, a „uspjeh i širenje kontra- kulturnih pokreta omogućio je pojavu gej oslobođenja pružajući nove modele organizacijske strukture, etičke i ideološke stavove i prakse otpora“ (Jagose, 1996: 33). Iako se pokreti za emancipacijom gej osoba ne nazivaju „gej revolucijom“, američki novinar i aktivist Allan Young navodi kako ovaj pokret „također ima perspektivu za revoluciju temeljenu na jedinstvu svih potlačenih ljudi - to jest, ne može biti slobode za homoseksualce u društvu koje porobljava druge muškom supremacijom, rasizmom i ekonomskim izrabljivanjem (kapitalizmom)“ (Jagose prema Young, 1996: 34).

Kao najvažniju točku gej emancipacijskog pokreta, valja izdvojiti njihove napore uložene u težnju za javnim priznanjem i prihvaćanjem pa '*coming out*' „pretpostavlja da homoseksualnost nije jednostavno privatni aspekt pojedinca, relevantan samo za prijatelje i kolege nego da je „to potencijalno transformirajući identitet koji se mora javno priznati sve dok više ne bude sramotna tajna nego legitimno priznat način postojanja u svijetu“ (Jagose, 1996: 38) u čemu je vidljiva poveznica s feminističkim borbama u to vrijeme koje su sloganom '*privatno je političko*' u suštini imale istu poruku prijenosa onoga što se smatralo privatnim problemom u prostor javne i političke rasprave.

Ono što je ovaj pokret ostavio u nasljeđe suvremenom kulturno- političkom krugu jest proklamirana ideja da „homoseksualnost ima potencijal za oslobađanje svih oblika seksualnosti od nestrukturiranih ograničenja spola i roda“ (Jagose, 1996: 40) pa je okupljanjem i drugih seksualnih manjina, proširena ideja da je marginalizacija gej, i ostalih potlačenih zajednica,

zapravo postignuta dominantom koncepcijom spola i roda koja je bila predstavljena kao norma. Kao rješenje protiv marginalizacije određenih skupina, pripadnici gej emancipacijskog pokreta vidjeli su rušenje razlika između ženstvenosti i muškosti jer bi se na taj način omogućilo svim potlačenim skupinama da se oslobode od normi spola i roda što opet ne bi bilo ostvarivo da se nije radilo o dobu obilježenom širom kulturno- političkom težnjom za oslobađanjem seksualnosti kao takve. Tako je zapravo na neki način nastavljena retorika ranog gej emancipacijskog pokreta koja je nastojala pokazati da bi do oslobađanja seksualnosti zaista i došlo ako bi se uspjela prepoznati važnost društvene transformacije heteroseksualnih normi za emancipaciju gej zajednice. Drugim riječima, „jednom kad se rod teoretizira kao opresivni sustav klasifikacije, i heteroseksualnost i homoseksualnost počinju se shvaćati samo kao 'umjetne kategorije'“ (Jagose, 1996: 42), jer je rod shvaćen kao konstrukt, a to je, između ostalog, i današnji stav koji pokušavaju izložiti pobornici identitetske politike koja zauzima sve više prostora u programima liberalnih političkih opcija, ali o tome će riječ biti nešto kasnije.

Prema tome, početak pokreta za emancipaciju gej zajednice, kao i konkretnije formiranje gej identiteta, omogućeno je zahvaljujući kulturno- političkom ozračju kojeg je stvorila seksualna revolucija, a okupljanjem i drugih potlačenih skupina (Afroamerikanci, žene, lezbijski pokreti itd.) oko gej oslobodilačkog pokreta, otvara se prostor za stvaranje onoga što je danas poznato kao *queer ideologija*. S vremenom, postigla se afirmacija homoseksualnosti u široj kulturi pa je do kasnih 90ih godina prošlog stoljeća „u zapadnjačkoj kulturi postalo cool biti homoseksualac, homoseksualnost je postala označitelj stila, elegancije i poželjnosti (umjesto nemoralna, ludila ili bijede) „ (McNair, 2004: 150- 151) čemu mogu posvjedočiti video- spotovi, pjesme i autobiografije pop glazbenika poput Madone ili Davida Bowieja koji se „zauzima za seksualno eksperimentiranje i androginost i javno je priznao svoja djelomično homoseksualna iskustva“ (McNair, 2004: 157) zbog čega je prepoznat kao “začetnik trenda prihvaćanja homoseksualnog stila u britanskoj glazbenoj industriji“ (isto).

Uz to, gej emancipacijski pokret razlikovao se od onih feminističkih koji je na početku pazio „da se službeno distancira od lezbijstva, smatrajući da bi takvo povezivanje naštetilo onome što se smatralo temeljnijim projektom osiguranja jednakih prava za žene“ (Jagose, 1996: 45), pa su poseban značaj u tom razlikovanju činile lezbijke koje se nisu identificirale s feminističkim pokretima, a u djelovanju unutar pokreta za gej emancipaciju osjećale su se ipak marginaliziranima. To je posljedično dovelo do formiranja njihova vlastita pokreta specificiranog isključivo za pitanja političkog položaja lezbijske zajednice.

5. Feminizam

Međutim, nije samo pokret za emancipaciju gej i lezbijske zajednice zaslužan za začetke stvaranja *queer* ideologije; nužno je objasniti i stanje stvari i dinamiku djelovanja unutar feminističkih pokreta koja je u kasnim 60ima i 70ima bila obilježena raspravama o objektivizaciji ženskog tijela, s jedne strane, i slavljenju istog u razlici spram muškog, s druge strane. Već spomenuti Herbert Marcuse, kao jedan od najvažnijih teoretičara za pokretanje seksualne revolucije, u djelu *Mjerila vremena* rekao je kako vjeruje „da je Pokret za oslobođenje žene (Women's Liberation Movement) danas možda najvažniji i potencijalno najradikalniji politički pokret, iako svijest o ovoj činjenici još nije prožela cijeli pokret“ (Marcuse, 1978: 11) pri čemu je, kao marksistički filozof pod utjecajem Freuda, pojasnio svoje viđenje nastanka i razvoja Pokreta u patrijarhalnoj civilizaciji te u klasnom društvu u čemu i vidi glavni problem jer „žene nisu klasa u Marxovom smislu tog pojma“ (Marcuse, 1978: 12).

Još jednom treba se vratiti samim počecima i pokazati kako je W. Reich objasnio položaj i situaciju žena prije negoli je seksualna revolucija polučila konkretnije rezultate. Uz već ranije navedene probleme društvenog stanja prije oslobođenja seksualnosti koji su se jednako ticali i muškaraca i žena, W. Reich je dobar dio posvetio i problemima s kojima su se morale nositi žene u odnosu na muškarce pa je objasnio kako za održanje institucije obitelji nije bilo dovoljno pobrinuti se da žena i djeca ekonomski ovise o muškarcu nego da je dio održanja obitelji ovisio i o tome da se takva privredna ovisnost učini podnošljivom stvaranjem uvjeta pod kojima se shvaćalo kako žene i djeca imaju isključenu svijest o seksualnosti čime je ona pripala samo muškarcima, odnosno seksualnost je bila apsolutno patrijarhalna. Razvoj ovakvih uvjeta omogućen je nametanjem majčinstva kao ženskog ideala koje je ograničavalo žensku, i naravno dječju, svijest o seksualnosti.

Feminizam je, dakle, izrazito važan dio same seksualne revolucije- ne samo da su feministički pokreti počeli jačati i da se prava žena i ravnopravnost traže u svim zapadnim zemljama, nego je upravo feminizam počeo tematizirati žensku seksualnost. Feminizam je tako postao snažna politička sila.

5.1. Feminizam i pornografija

Seksualna revolucija proizvela je na određeni način seksualizaciju kulture pa je porno-industrija, blago rečeno, počela cvjetati. Pornografija je, na koji je god način osobno smatrali, neki oblik umjetničkog stvaranja koji zbog svoje forme izaziva velike razdore u društvu čiji je članovi mogu gledati s prijezirom ili pak podržavati njezino stvaranje. I jednako kao što i današnje društvo može imati različite stavove prema pornografiji, tako je razdoblje kasne seksualne revolucije i period nakon, obilježen raspravama o pornografiji koje se često u literaturi naziva ratom protiv pornografije ili, jednostavnije, frazom „*sex wars*“ koja je uključivala, uz samu raspravu o pornu, i neke druge rodno orijentirane teme.

Da je pojam seksualne revolucije mijenjao svoje značenje kroz razdoblje 60ih i 70ih godina prošlog stoljeća, već je prikazano na prethodnim stranicama. Međutim, različita uporaba pojma ne smije nas zavarati i navesti nas da pomislimo kako je riječ o nekoherentnoj i nepotpunoj 'revoluciji'. Ona je bila stvarna i uvelike je utjecala na razvoj kulture, osobito u zapadnim zemljama. Sama je revolucija mijenjana i razvijana uz pomoć različitih aktera- pripadnici kontra- kulture, feministički pokreti, pokreti za emancipaciju gej i lezbijske zajednice, Nova ljevica- a da je tomu zaista tako potvrđuju i neka od najpoznatijih književnih i filmskih djela koja su prihvatila smisao revolucije i seksualnost prikazivala kao užitak, a na taj su se način protivili dotadašnjim pravilima prema kojima je seksualnost bila tabu tema. Neki od njih su pioniri u tome stoga su često kasnije poslužili kao inspiracija za nove uratke, kao što je na primjer film *Duboko grlo* iz 1972. godine koji je, između ostalog, podupro nastojanja predstavnica radikalnog feminističkog pokreta da se pornografija zabrani jer je glumica Linda Lovelace progovorila o zlostavljanju od strane njezina supruga koji ju je uveo u porno-industriju kao i o prisilnom snimanju filma.

Ugnjetavanje žena, kakvim ga je još opisivao Reich prema kojem ne samo da ženska seksualnost nije bila tematizirana nego je bila i isključivana nametanjem čiste patrijarhalne seksualnosti, probudilo je kod žena za vrijeme revolucije želju za promjenom. Jedna od većih promjena u tom smislu bila je u načinu promatranja ženskog tijela- je li prikaz golog ženskog tijela oslobodio žene i njihovu seksualnost ili su žene na taj način postale predmetom objektivizacije (i ako jesu, tko ih uopće objektivizira)? Ovo su pitanja koja također sežu u vrijeme oslobađanja seksualnosti i vrlo je važno staviti poseban naglasak na borbe oko zabrane pornografije koje su se vodile unutar feminističkog pokreta.

Rasprava o opscenosti i reguliranju ili zabrani pornografskog sadržaja u Sjedinjenim Američkim Državama sadržava pitanje prva građanskih sloboda, ali tiče se i slobode govora i tiska koji su osigurani Prvim amandmanom na Ustav SAD-a. Pitanje opscenosti kompleksno je samo po sebi, a kada se radi o federativnim uređenjima države, kao što je SAD, gdje se određeni problemi mogu raspravljati na saveznoj i na državnoj razini, problem postaje još složenijim. Tako se u SAD-u doslovno kroz stoljeća provlači pitanje definiranja opscenosti i tamošnji Sudovi imali su kroz godine velik broj slučajeva u kojima su se određena književna djela, filmovi i tekstovi tužili za opscenost te se tražila njihova zabrana. Jedan od takvih slučajeva, koji su na značaju dobili upravo u atmosferi koja je vladala za vrijeme i nakon seksualne revolucije, ticao se zabrane pornografije kao industrije koja je sve više rasla i koju je jedan dio feminističke struje, zajedno s vjerskim organizacijama, smatrao dehumanizirajućom praksom povrede ženskih građanskih prava.

Pornografija često ima negativni prizvuk pa je tako i u Hrvatskoj pornografija definirana kao „naturalističko, vulgarno opisivanje bluda, opscenih i lascivnih prizora“ (Hrvatski opći leksikon 1996: 783) stoga ne treba čuditi da je razvojem porno- industrije otvoren niz rasprava i pitanja oko toga treba li se takav sadržaj zabraniti ili ograničiti i tko ima pravo za takvo što; krše li se zabranom pornografije neka druga prava; koji su učinci koje gledanje takvog sadržaja ima na pojedince i društvo itd.

S jedne strane, postojale su snažne težnje jednog dijela feminističkog pokreta drugog vala da se pornografija shvati kao kršenje ženskih građanskih prava i da se kao takva zakonom zabrani, dok su s druge strane bili predstavnici struje koja je pornografiju doživljavala kao svojevrsni potencijal za oslobođenje ženske seksualnosti. Glavna predstavnica prve struje jest Chatarine A. MacKinnon koja je smatrala kako je feministička teorija objašnjavala seksualnost kroz teoriju o nejednakosti spolova i socijalne hijerarhije u kojoj su muškarci na višem položaju, a prema tome je i opisala da „ako se zlostavljanje žena shvaća kao seksualizirano na nekoj razini – tada se sama seksualnost više ne može smatrati neimpliciranom“ (MacKinnon, 1989: 316) čime je problem muške dominacije objasnila kroz prizmu seksualnosti i dala potpuno novu dimenziju shvaćanja iste. Ovakvo shvaćanje bazira se na pretpostavci da pornografija pridonosi objektivizaciji žena i njihovoj podređenosti muškarcima što u konačnici dovodi do općeg prihvaćanja i rasta nasilja nad ženama. Radikalne feministice okrenule su se kritici seksualizirane kulture koju su smatrali patrijarhalnom te su tadašnju pornografiju, zajedno s općenito kinematografijom, opisivale kao „stajalište da je žena vlasništvo muškarca i nametali ono što je Laura Mulvey nazvala 'muškim pogledom' koji se smatrao glavnom odrednicom

patrijarhalne kulture“ (McNair, 2004: 27) pri čemu je pornografija „postala simbol represivne biti patrijarhata, a seksualna objektivizacija žena smatrala se najjasnijom manifestacijom predatorskog muškog voajerizma“ (isto).

C. A. MacKinnon stavlja naglasak na problem feminističke teorije seksualnosti jer, ako žene nemaju vlastite termine kojima bi shvaćale seksualnost i užitak, onda ovakva teorija, koja ima za cilj shvatiti i promijeniti položaj žena, mora nužno dati kritiku konceptu seksualnosti koji je i doveo do takvog položaja žena na prvom mjestu. Drugim riječima, ukoliko muškarci imaju stvarnu moć definirati seksualnost kao muški interes, onda feministička teorija seksualnosti, da bi uopće postojala, prvo mora riješiti problem shvaćanja seksualnosti kroz termine kojima su muškarci definirali ono što je užitak, prihvatljivo seksualno ponašanje i tako dalje pri čemu je „žena“ definirana onim što muška želja zahtijeva za uzbuđenje i zadovoljstvo i društveno je tautologna sa "ženskom seksualnošću" i "ženskim spolom" (MacKinnon, 1989: 319). Stoga bi za nju seksualna revolucija zapravo značila oslobođenje za žene koje bi trebale moći izražavati svoju seksualnost jednako slobodno kao što to muškarci već mogu s obzirom na to da je seksualnost kao takva ionako već definirana muškim terminima i iskustvima, odnosno seksualna revolucija trebala bi značiti mogućnost da žene besramno prakticiraju seks zbog zadovoljenja genitalnih nagona.

Također, C. A. MacKinnon problem definiranja seksualnosti prenosi u sferu pornografske industrije koju smatra izrazito problematičnom jer „zaštita pornografije znači i zaštitu seksualnog zlostavljanja kao govora, a u isto vrijeme i pornografija i njezina zaštita lišile su žene govora, posebno govora protiv seksualnog zlostavljanja“ (MacKinnon, 2000: 9). S obzirom na to da je MacKinnon, kao i ostale predstavnice radikalnog feminizma, željela izboriti pravnu zaštitu za zlostavljane žene kako se napadi ne bi nastavljali, smatrala je nužnim istu zaštitu ponuditi i ženama u pornografskoj industriji za koje je smatrala da su okrutno dehumanizirane kroz prakticiranje muške dominacije pri čemu ih se tretira kao seksualne objekte koji zapravo uživaju u nasilju koje se nad njima vrši pa tako navodi da su „žene (su) u pornografiji da ih se zlostavlja i uzima, a muškarci da ih zlostavljaju i uzimaju, ili na ekranu ili kamerom ili olovkom, u ime gledatelja“ (MacKinnon, 1989: 327) čime otvara problem samog gledanja pornografskog sadržaja zbog ideje da (muški) gledatelji u stvarnom životu očekuju od žena ponašanje kakvo vide na ekranima odnosno uživanje u zlostavljanju što bi posljedično dovelo do porasta broja slučajeva silovanja žena i djevojaka jer, najjednostavnije sročeno, „pornografija uvjetuje muški orgazam ženskoj podređenosti“ (MacKinnon, 1987: 190) pa se time legitimizira muška dominacija nad podređenim ženama.

Kada govori o fizičkom nasilju, pornografiji i silovanju, MacKinnon zapravo želi ukazati na ove oblike zlostavljanja i mučenja kao na oblike kršenja ljudskih prava koja počivaju na rodnom razlikama te navodi da „kada je mučenje zasnovano na seksu, standarde ljudskih prava treba smatrati povrijeđenim, jednako kao i kada je mučenje zasnovano na bilo čemu drugom“ (MacKinnon, 2006: 18), a iako je, kako i sama MacKinnon navodi, međunarodno jasno da je svrha mučenja slomiti ljude i utjecati na njihova ponašanja što se može očitovati u različitim oblicima post- traumatskih sindroma, ona ipak zaključuje da „kada je zlostavljanje seksualno ili intimno, posebno kada je seksualno i nanese od strane intimne osobe, ono je rodno, stoga se ne smatra kršenjem ljudskih prava“ (MacKinnon, 2006: 21).

Uz C. A. MacKinnon, najglasnija predstavnica radikalnog feminizma orijentiranog protiv pornografije, bila je Andrea Dworkin koja je, možda i eksplicitnije od MacKinnon, izrazila zabrinutost i gađenje zbog gledanja pornografskog sadržaja jer ono prenosi poruku kako žena „voli da je tuku, voli da joj nanose bol i voli da je siluju“ i napominje da „primjeri nasilja prikazani u pornografiji stvarni su čin nasilja počinjen nad ženama i stvarnom ženskom djecom“ (Dworkin, 2002: 15- 16) pa je tako i pokret protiv pornografije opisala kao pokret protiv šutnje stvarnih žrtava. Da bi učinila mogućim opstanak pokreta protiv pornografije, A. Dworkin je zajedno s Mackinnon napisala Zakon „koji pornografiju određuje kao kršenje građanskih prava, priznaje povredu koju nanosi pornografija: način na koji putem seksualnog iskorištavanja, a jednako tako i putem seksualnog mučenja, vrijeđa građanska prava žena“ (Dworkin, 2002: 323)., ali autorice napominju kako se ovim Zakonom ne bi kršio Prvi amandman nego da bi se samo spriječilo da „pornografija postane još erotskija, izazovnija- skrivena, zabranjena, prljava“ (isto).

S druge strane rasprave o pornografiji bio je Ronald Dworkin, američki pravnik bez krvnog srodstva s gore spomenutom Andreom Dworkin. On je promatrao ovakve težnje feministica za zabranom pornografije kroz pravni sustav koji je na snazi u Sjedinjenim Američkim Državama. Pri tom je zaključio kako njihove težnje za zabranom pornografije i za kažnjavanjem izdavača takvih sadržaja (u slučajevima kada silovatelj može uvjeriti porotu da je počinio kazneno djelo silovanja jer ga je na to potaknulo gledanje pornografskih sadržaja) može izazvati društvene i pravne probleme. R. Dworkin pita se u djelu *Is there right to pornography?*, bi li izdavači ili konzumenti pornografije, pod pretpostavkom da zaista rade pogrešnu stvar kao što ih se moralno osuđuje, i dalje trebali imati legalna prava to činiti. Proučavajući 'Williamsovo izvješće o opscenosti i filmskoj cenzuri' (*The Williams Report on Obscenity and Film Censorship*) koje je preporučilo potpunu zabranu određenih oblika pornografije poput „seks emisija

(stvarnu, a ne samo simuliranu kopulaciju, felaciju i slično, izvedene uživo pred publikom) te filmove i fotografije koje su snimljene iskorištavanjem djece“ (Dworkin, 1981: 178) dok bi ostali oblici pornografije bili ograničeni na različite načine, ali bez zakonske zabrane za gledanje ili stvaranje iste, Dworkin zaključuje kako je pitanje hoće li količina pornografije povećati količinu seksualnog nasilja u zajednici zaista relevantno, ali i da nema valjanih dokaza koji bi to mogli i potvrditi.

Dworkin je zahtjeve koje je postavljala MacKinnon, zajedno s ostalim predstavnicama struje organizirane protiv pornografije, pokušao pokazati problematičnima pozivajući se na dva koncepta političke slobode koje je postavio Isaiah Berlin. Prema Berlinu, slobodu možemo promatrati kao slobodu *od* i slobodu *za*, odnosno, kako on to kasnije naziva, kao negativnu ili pozitivnu slobodu. To je jedna od dvije značajke Berlinovog djela koje je Dworkin razmatrao u članku „*Liberty and Pornography*“ iz 1991. godine objašnjavajući pri tom kako negativna sloboda znači „da vas drugi ne ometaju u činjenju onoga što bi netko želio učiniti“ (Dworkin: 1991: 12) dok je pozitivna sloboda „moć kontrole ili sudjelovanja u javnim odlukama, uključujući koliko daleko ograničiti negativnu slobodu“ (isto) što se pokazalo problematičnim jer bi takva vrsta slobode značila da je sloboda „moguća samo kada ljudima upravljaju, čak i nemilosrdno ako je potrebno, vladari koji znaju njihovu pravu, metafizičku volju. Tek tada su ljudi istinski slobodni, iako protiv svoje volje“ (isto).

Dworkin se osvrće na antipornografsku uredbu koju su predlagale MacKinnon i ostale istaknute feministice kojom prodaja i proizvodnja pornografije nisu regulirane ili na neki način ograničene, nego koja je izričito „zabranjivala je bilo kakvu "proizvodnju, prodaju, izlaganje ili distribuciju" bilo kojeg materijala koji je definiran kao pornografski“ (Dworkin, 1991: 12- 13) čime je negativna sloboda bila ograničavana. Ono što je Dworkin, između ostalog i na temelju zaključaka koje je donio Sud, naveo kao ultimativni argument kojim je htio pokazati kako feminističke težnje nisu niti ustavne niti opravdane je činjenica da je nemoguće pokazati izravnu povezanost gledanja pornografije i porasta broja seksualnog zlostavljanja „iako postoje neki dokazi da izloženost pornografiji slabi kritičke stavove ljudi prema seksualnom nasilju“ (Dworkin, 1991: 13).

U ovom je tekstu Dworkin stavio naglasak i na drugu točku kojom su radikalne feministice htjele utjecati na zabranu pornografije. Radi se, naime, o argumentu „da pornografija ne uzrokuje samo fizičko nasilje, već i općenitiju i endemsku podređenost žena“ (Dworkin, 1991: 14) što je djelomično odgovorno za nejednakosti u društvu. Međutim, Dworkin naglašava kako „čak i kad bi se moglo pokazati, kao uzročno-posljedična veza, da je pornografija djelomično

odgovorna za gospodarsku strukturu u kojoj malo žena postiže vrhunske poslove ili jednaku plaću za isti rad, to ne bi opravdalo cenzuru prema Ustavu“ (isto). Na to se veže i argument da se negativna sloboda za pornografe sukobljava s negativnom slobodom zbog toga što utječe i na političke i ekonomsko- gospodarske probleme žena. To bi zapravo značilo da pornografija „negira pozitivnu slobodu žena; uskraćuje im pravo da sami sebi budu gospodari rekreirajući ih, za politiku i društvo, u oblicima muške fantazije“ (Dworkin, 1991: 14). Ovako formuliran argument izrazito je snažan, ali nije bio dovoljan za ispunjenje težnji feministica za zabranom pornografije jer je, kao što je to zaključio i Sud, „smisao slobode govora upravo dopustiti idejama da imaju kakve god posljedice proizašle iz njihovog širenja, uključujući nepoželjne posljedice za pozitivnu slobodu“ (isto).

Prema tome, Dworkinovo je opravdanje utemeljeno na liberalnom shvaćanju moralnog individualizma odnosno ideje da pojedinac sam može i mora donosit ovakav tip odluka s obzirom na to da je moralni subjekt, ali i da su mu svi drugi pojedinci, kao također moralni subjekti, ravnopravni bez obzira na to što bi se njihove odluke u konačnici mogle razlikovati.

Bilo kako bilo, pornografija je oduvijek izazivala rasprave i uvijek će za jedne ona biti viđena kao „pokazatelj seksualne demokratizacije, dok je za druge osuđujuća oznaka nepoželjnih oblika kulturne seksualizacije“ (McNair 2004: 14). Za radikalnu feminističku struju koja se odvojila od ostatka, pornografija je bila i ostala „teorija, a silovanje praksa“, kako su to često isticale kao krilaticu. Možda je najbolji zaključak u raspravi o pornografiji dala američka umjetnica i fotografkinja Deborah Bright koja je zaključila da su se „pornografski ratovi kasnih 70ih i 80ih vodili između žena koje su istraživale seksualne subjekte i erotičnost kao nužne intervencije u područje koje je povijesno bilo povlastica muškaraca i onih koje su vjerovala da svaki seksualni prikaz ženskog tijela, bez iznimke, potiče mržnju prema ženama i nasilje nad njima“ (Bright prema McNair, 2004: 28- 29) iako je, naravno, bilo i muškaraca uključenih u rasprave.

5.2. Feminizam i objektivizacija tijela

Ali ostalo je još jedno područje, vezano uz rasprave između predstavnica raznih feminističkih pokreta, koje treba prikazati kao izravnu posljedicu ženskog političkog aktivizma za vrijeme seksualne revolucije. Radi se, naime, o raspravama oko prikaza golog ženskog tijela i problema objektivizacije istog.

O problemu objektivizacije ženskog tijela govorile su i C. MacKinnon i A. Dworkin prema kojima je žena, kao žrtva patrijarhalnog sustava u kojem živi, promatrana kao seksualizirani

objekt i predmet muške želje prilikom čega je dehumanizirana i svedena samo na to. No, nisu svi objeručke prihvatili ovakvo mišljenje. Tako se američka filozofkinja Martha Nussbaum u svojem eseju '*Objectification*' direktno uključila u ovu raspravu pokazujući i drugi način shvaćanja objektivizacije ženskog tijela. I dok su MacKinnon i A. Dworkin snažno vjerovale kako su objektivizacija ženskog tijela i svedenost žene samo na objekt seksualne žudnje, nužno loše jer dehumaniziraju žene, M. Nussbaum pokazala je kako objektivizacija može biti shvaćena kao nešto dobro i poželjno jer može imati pozitivne učinke na ženinu seksualnost, ukoliko se radi o želji žene da bude objektivizirana, odnosno da objektivizacija može, ovisno o kontekstu u kojem se promatra, biti dobra ili loša s obzirom na to da je i sam pojam objektivizacije višeslojan, zbunjujući i nepotpuno definiran.

Kao što i sama Nussbaum opisuje „feministička misao, štoviše, tipično prikazuje objektivizaciju žena ne kao trivijalni nego kao centralni problem ženina života“ (Nussbaum, 1995: 250) pozivajući se pri tom na metaforu koju je MacKinnon dala kako bi opisala da je ženin život u seksualnoj objektivizaciji jednak životu ribe u vodi što je Nussbaum protumačila kao ideju da „ne samo da objektivizacija okružuje žene, nego da su one također postale takvima da svoju hranu i održavanje dobivaju iz toga“ (isto) što Nussbaum smatra pogrešnim jer bi to značilo potpuno odvajanje žene od njezina samoodređenja i samoizražavanja. Da bi objasnila razlikovanje 'dobre i loše' ili 'poželjne i nepoželjne' objektivizacije, Nussbaum objašnjava kako objektivizacija može biti definirana kao čin pretvaranja i tretiranja nečega kao stvari dok to zapravo nije i navodi kako u tom smislu može postojati (barem) sedam načina na koje možemo tretirati osobu kao stvar- *instrumentalno* tretirajući objekt kao oruđe za postizanje neke svrhe; *poricanjem autonomije i subjektiviteta* osobe; tretirajući osobu kao da je *posjedujemo*; te smatrajući osobu *nesposobnom, inertnom i zamjenjivom* nekim drugim objektom iste ili druge vrste (Nussbaum, 1995) navodeći uz to i mnoge primjere kojima pokazuje kako ovih sedam načina možemo shvaćati sasvim različito ovisno o kontekstu i cjelini.

Ipak, Nussbaum se slaže s MacKinnon i A. Dworkin kada kažu da „mi procjenjujemo muško-ženske odnose pod svjetlom većeg društvenog konteksta i povijesti ženske podređenosti, i inzistiramo na razlikovanju značenja objektivizacije u tim kontekstima od značenja ili u muško-muškim ili u žensko- ženskim odnosima“ (Nussbaum, 1995: 271), ali napominje i kako njezine neistomišljenice ne gledaju povijest i psihologiju pojedinca što može u potpunosti promijeniti kontekst, a samim time i namjeru i značenje objektivizacije.

Također, valjalo bi spomenuti Lauru Mulvey, feminističku filmsku teoretičarku, koja je u svom djelu Vizualni užitak i narativni film ('*Visual Pleasure and Narrative Cinema*') iz 1975. godine

prikazala kako možemo razlikovati dva načina gledanja filmova- muški i ženski pogled (*male/female gaze*) objašnjavajući kako „u svijetu određenom spolnim disbalansom, zadovoljstvo gledanja razvijeno je između aktivnog/ muškog i pasivnog/ ženskog“ (Mulvey, 1988: 62) čime je „žena stvorena za gledanje i njena je pozicija ekshibicionistička, bilo da izaziva samo vizualni ili i erotski učinak“ (isto).

Mulvey je također opisala kako dio ovog problema proizlazi iz psihoanalitičke teorije utemeljene na patrijarhatu jer je time žena opisana negacijom, u razlici spram muškarca, preko nedostatka falusa što kod muškaraca izaziva strah od kastracije. S tim se strahom muškarci nose na dva načina- ili proučavanjem i demistifikacijom ženskog tijela ili ga pretvarajući u fetiš (Mulvey, 1975). Ovaj drugi način, kojeg autorica naziva još i fetišističkom skopofilijom, „razvija ženski mazohistički narcizam kao potrebu da budu u središtu muškog pogleda kao jedini način da budu primijećene“ (Zdravković, 2022: 72). Uz to, za razliku od voajerizma kao jednog od glavnih obilježja kojeg pornografija donosi, „fetišizam može postojati izvan linearnog vremena kao erotski instinkt koji je fokusiran samo na gledanje“ (isto) što sam problem objektivizacije čini čak i kompleksnijim od, ionako previše složenog, problema zabrane ili ograničenja pornografije.

Problem objektivizacije ženskog tijela, unatoč raspravama vođenim od kasnog doba seksualne revolucije pa do danas, nije u potpunosti razriješen i ostaje nam vidjeti kako će se još razvijati. Međutim, svakako možemo ustvrditi kako je početak rasprava o ovom problemu započeo upravo zbog jačanja feminističkog pokreta u vremenu revolucije kada je po prvi put ženska seksualnost postala tematizirana, a sam pokret postao važnom političkom silom.

6. Identitetska politika

Kako bih opravdala naslov rada i pokazala kako je kulturna revolucija, odigrana prije više od pet desetljeća, utjecala i na današnju političku scenu u zapadnim zemljama (koje su svakako i bile najviše zahvaćene takvom revolucijom), želim pokazati relevantnost i konzekvence seksualne revolucije na današnje stanje u liberalnim političkim opcijama kojima sve više dominira rodna i identitetska politika koja bi, bojim se, mogla negativno utjecati na kulturu i politiku u budućnosti.

Ovaj dio rada bit će uvelike baziran na djelu Marka Lillae „*Once and Future Liberal*“ jer je u toj knjizi pokazano kako je politika s kojom se današnje liberalne demokracije suočavaju, jednako kao i kultura prožeta isticanjem osobnih i grupnih identiteta, zapravo posljedica osebnih 60ih godina. Lilla je, kao američki liberalni politolog, pokušao upozoriti na probleme s kojima se suočava demokratska stranka u SAD-u koja si je dozvolila da joj politika identiteta bude u središtu što je posljedično dovelo do uzdizanja Republikanske stranke i radikalno desnih opcija. Iako je riječ o SAD-u, mislim da se možemo složiti kako je sličan trend uzdizanja radikalno desnih stranačkih opcija zbog nezadovoljstva radom i programom onih lijevih, vidljiv i u drugim, osobito zapadnim i središnjim, zemljama u Europi.

Naime, Lilla pokazuje kako se američka politička povijest posljednjih stotinjak godina može podijeliti u dvije, kako on kaže, dispencije od kojih je svaka donosila, iako različite, 'nadahnujuće slike o američkoj sudbini'. Prva takva dispencija bila je ona Rooseveltova „koja se proteže od *New Deal* do ere pokreta za građanska prava i '*Great Society*' u 60ima“ (Lilla, 2018: 7- 8), a druga je ona Reganova koja je započela 80ih godina 20. stoljeća. Ono što je Lilla zaključio i prikazao kao novinu jest uspon politike identiteta na američkoj ljevici jer, iako ona nije bila sasvim nova pojava na desnici, za ljevicu je bila velika promjena koja se dogodila za vrijeme Reganove dispencije. Na početku je lijeva identitetska politika trebala biti orijentirana na ispravljanje nepravdi koje su u prošlosti bile nanesene velikim skupinama, kao npr. ženama i Afroamerikancima, ali je do 80ih godina politika identiteta na ljevici ustupila „mjesto pseudo-politici samopoštovanja i sve užeg isključujućeg samoodređenja“ (Lilla, 2018: 10) što je rezultiralo okretanjem mladih prema sebi samima umjesto da njeguju osjećaj za opće i zajedničko dobro pa je vrlo jasno kako je kad- tad moralo doći do neprijateljskog stava velikog dijela Amerikanaca prema liberalnim politikama (ili barem onom što je od njih ostalo s obzirom na to da ljevica probleme sve više promatra jedino preko osjetljivih grupnih identiteta).

I iako se danas zaista može činiti kako je identitet bio oduvijek važan za formiranje politike, moguće je izložiti i opravdati tezu, kao što to čini Lilla, kako je identitet, u suvremenom shvaćanju, postao važnom odrednicom politike tek od 60ih godina i doba kulturne promjene. Sve počinje, dakle, ubacivanjem politike identiteta u redove liberalnih lijevih opcija koje su, rekla bih, doslovno razdijelile društvo u manje i različite, ako ne i isključive, skupine čime je političko djelovanje njihovih članova svedeno na rješavanje problema koje oni vide i podnose kao tako identificirana grupa bez pokazivanja zanimanja za rješavanje problema društva i građana općenito.

Slično opisuje i Lilla koji problem kojeg si je Demokratska stranka stvorila uvođenjem identitetske politike vidi u tome što, dokle god djeluje kroz identitetsku politiku, neće osvojiti vlast niti ostvariti sve ono što tvrde da žele. Stoga, umjesto da se fokusiraju na pridobivanje podrške što većeg dijela građana, oni ih dijele kroz male skupine ovisno o njihovu (samoodređenom) identitetu pa su tako previše zaokupljeni „postizanjem površne raznolikosti u organizacijama, prepričavanjem povijesti usredotočene na marginalne i često male skupine, smišljanjem neuvredljivih eufemizama za opisivanje društvenih stvarnosti, zaštitom mladih ušiju i očiju već naviknutih na *slasher* filmove od bilo kakvog uznemirujućeg susreta s alternativnim gledištima“ (Lilla, 2018: 14) zaboravljajući pri tom da liberalna politika ne može postojati bez osjećaja za građanstvo, osjećaja za 'mi'. Prema tome, slagali se ili ne s ovakvim viđenjem problema liberalnih političkih opcija i razlozima za uspjeh radikalnih desnih, činjenica je da je liberalna politika identiteta jedno od, ako ne i glavno, obilježje današnjeg kulturno- političkog konteksta što je vidljivo kroz programe *queer* zajednice, rodne politike, proizvoljno biranje osobnih zamjenica, identiteta itd.

No, kako je to Lilla povezo sa seksualnom revolucijom i događanjima u drugoj polovici prošlog stoljeća? Naime, i on je, kao i ostali ranije spomenuti autori, smatrao kako je za „60te“, najkraće rečeno, odgovorno desetljeće prije što pokazuje citirajući Erika Eriksona koji je ustvrdio kako je termin identiteta označavao problem za ljude koji su se počeli sve češće pitati u što bi trebali vjerovati ili što bi trebali ili mogli postati jer, time što su postajali ekonomski i društveno neovisniji, sve više ih je brinulo što da rade sa svojom novostečenom i novootkrivenom slobodom. To je dakako najviše pogađalo mlade ljude kojima je postajalo sve dostupnije štivo francuskih egzistencijalista i koji su se okretali novim i nekonvencionalnim religijskim organizacijama pa stoga Lilla zaključuje kako je generacija mladih u 50ima omogućila da se dogode 60te u svoj svojoj raskoši i sa svim svojim implikacijama s kojima se i danas suočavamo. Tada iznjedreni i promovirani slogan „osobno je političko“, Nova ljevica je, kao jedan od glavnih aktera kulturne revolucije, interpretirala u marksističkom smislu kao ideju da ne postoje sfere života izuzete od borbe za vlašću, ali taj je slogan mogao biti i drugačije shvaćen- da je ono što smatramo političkom akcijom ustvari osobno djelovanje kao „odraz mojeg identiteta“ (Lilla, 2018: 75).

Uz to, Novu ljevicu je, kao i svaku prije, mučila osobna dinamika, ali je tomu sada pridodan i razarajući problem identiteta. Različite manjinske ili na bilo koji način potlačene skupine, uz želje za socijalnom pravdom i završetkom ratova vođenih 60ih i 70ih, htjele su i da njihovo samodefiniranje bude prepoznato i priznato kao takvo. Politika identiteta je na taj način zapravo

i politika priznanja jer svaka takva skupina želi priznanje da je ona 'to što je' i da njezini članovi politički djeluju putem takvog grupnog identificiranja, a želja za takvim priznanjem često je upućena i državi kako bi se priznanje legitimiralo i postigla sigurnost.

Iako je od sredine 70ih Nova ljevica sišla s državne političke scene, ostala je aktivna u zajednicama u velikim gradovima i preko pokreta koji su djelovali izvan Demokratske stranke pa Lilla ističe i kako je nasljeđe Nove ljevice liberalizmu bilo dvostruko- s jedne strane nastali su pokreti koji su doprinijeli stvaranju promjena za zaštitu okoliša i ljudskih prava, a s druge strane, iznjedrili su se pokreti bazirani na politici identiteta poput pokreta za afirmativnu akciju, feminizma, gej prava i slično. I kako se interes počeo pomicati s pokreta koji su bili osnivani zbog rješavanja društvenih i političkih problema, fokus američkog liberalizma pomaknuo se prema razlikama što je dovelo do pseudopolitičke retorike i borbe za priznanjem pa se takvim porastom svijesti o vlastitom identitetu počeo smanjivati interes za pokretima koji su težili stvarnom rješavanju društvenih problema.

Liberalna identitetska politika dobrim se dijelom vodi i konceptima koje je vjerojatno najpodrobnije objasnila Judith Butler, jedna od najaktivnijih teoretičarki roda današnjice koja, na tragu već nešto ranije opisanih feministica drugog vala aktivnih za vrijeme seksualne revolucije, pokušava pokazati razlikovanje spola, kao biološke odrednice, od roda kao kulturno određene konstrukcije koji „nije ni posljedica spola ni tako naizgled čvrst kao spol“ (Butler, 2000: 21) čime je „jedinstvo subjekta već potencijalno osporeno razlikovanjem koje dopušta da je rod višestruka interpretacija spola“ (isto). Društvena uvjetovanost roda tj. spola, prema ovakvoj teoriji, značila bi mogućnost daljnjeg tlačenja i ugnjetavanja žena i LGBTQ osoba pa bi prelaskom na opće shvaćanje roda kao konstrukta, bio dokinut i taj problem. Ona je pridonijela shvaćanju heteroseksualnosti kao društvene norme koja proizvodi dualnu podjelu na muškarce i žene što onda i kreira identitet osobe. Ako bi se promijenio takav način kreiranja identiteta, dobili bismo mogućnost fluidnijeg roda, a liberalna identitetska politika omogućila bi da se, formiranjem u manje skupine na temelju istog identiteta, te skupine društveno priznaju i da kroz njih i politički djeluju.

Ovakvom je stanju vrlo vjerojatno pridonijela i razlika u aktivistima koji su djelovali 60ih i onih koji djeluju danas. I dok su nekadašnji liberalni aktivisti dolazili iz radničke klase i kao takvi su pokušavali djelovati u svrhu rješavanja problema koje su prepoznavali u društvu, današnji aktivisti dolaze gotovo isključivo „s koledža i univerziteta, kao članovi većinski liberalnih profesija prava, novinarstva i obrazovanja“ (Lilla, 2018: 61) pa se poučavanje o

političkom liberalizmu uglavnom odvija samo u kampusima odvojenim od ostatka države pa prema tome, samo o njima i ovise.

S druge pak strane, konzervativci danas, puno otvorenije od liberala, pokazuju kako je kulturna i seksualna revolucija itekako utjecala na današnje stanje stvari, dajući pri tom snažnu kritiku takvom stanju, i formirajući svoje političke programe upravo oko kritike društvenog stanja u koje nas je dovela revolucija, pokušavajući zaštititi društvo od daljnjeg propadanja u taj nemoral ukazujući na tri glavne promjene koje su uslijedile za vrijeme, a nastavile se i nakon, seksualne revolucije. Te se promjene odnose na preobrazbu javnog autoriteta, obitelji i osobnog morala (Lilla, 2001). Republikanci smatraju kako je nasljeđe 60ih vidljivo u delegitimaciji javnog autoriteta u gotovo svim sferama društva jer su institucije, iako demokratizirane, naprosto nesposobnije za rješavanje problema nego li su bile prije revolucije. Uz to, obitelj je postala izrazito krhkom jer je seksualna „revolucija od promiskuiteta načinila ideal u modi koji mlade potiče da odgode brak i rade na njegovu razvrgavanju u ime ispunjenja sebe“ (Lilla, 2001: 924) što je dovelo do toga da djeca više ne mogu biti disciplinirana i voljena kao što su bila u prijašnjim tradicionalnim obiteljima. Što se tiče promjena u osobnom moralu, konzervativci tu promjenu vide prvenstveno u zbunjenosti koju djeca imaju kada je riječ o redefiniranoj seksualnosti kakva postoji od 60ih godina jer ih se izlaže „poruzi ako iskažu primjedbe koje bi se još nedavno učinile očiglednima svima“ (Lilla, 2001: 925).

Prema tome, seksualna revolucija oblikovala je politiku kakvoj svjedočimo danas u zapadnim, liberalnim demokracijama- bilo na ljevici koja je prigrlila i proširila tekovine kulturne revolucije formirajući i štiteći ideju roda i seksualnosti kao konstrukta, bilo na desnici koja promovira zaštitu upravo od takvih ideja kako bi osobni moral, obitelj i državne institucije mogle biti vraćene tradicionalnim shvaćanjima. Bilo kako bilo, argument koji je ponudio Lilla, da je identitetska politika zapravo metamorfoza seksualne revolucije, nudi novi pogled na sam utjecaj i relevantnost seksualne revolucije jer je nemoguće poreći kako pojedine ideje iz programa identitetske politike, imaju sličnosti s onima koje su se počele otvarati u vremenu revolucije.

7. Zaključak

Seksualna revolucija u 60ima bila je dio šire kulturne revolucije koja je svoj početak doživjela u SAD-u. Iako je često uvaženo mišljenje kako je revolucija iz 60ih zapravo druga po redu seksualna revolucija jer su obilježja prve postojala u međuratnom razdoblju, od druge polovine 20. stoljeća kulturno- političko ozračje toliko se drastično počinje mijenjati da postaje jasno kako dolazi vrijeme velikih promjena. Jedna od najvećih promjena svakako je u načinu na koji se seks počinje tematizirati, shvaćati i prakticirati. Zahvaljujući medicinskim dostignućima i otkriću kontracepcijske pilule te utjecaju autora poput W. Reicha i H. Marcusea, među mladim ljudima, intelektualcima i studentima, počinje se javljati želja za promjenom u načinu života kakvog su živjeli njihovi roditelji. Seks prestaje biti shvaćen kao puka reproduktivna nužnost te se počinje slaviti seks radi užitka, seks bez straha od neželjene trudnoće te seks kao zadovoljenje genitalnih potreba, kako muškaraca tako i žena. Takav se stav najprije proširio među onim dijelom stanovništva koje je počelo prihvaćati načelnu ideju da je promjena moguća. Pri tom su se vodili idejama koje su postavili Reich i Marcuse o tomu kako je potrebno osloboditi seksualnost, okrenuti se sebi i promijeniti vlastitu svijest o sebi i svijetu kako bismo mogli kulturno i civilizacijski napredovati kao društvo. Taj dio stanovništva vrlo brzo postaje shvaćen kao kontra- kulturnim. Kontra- kultura je, u razlici spram one dominantne, pokušavala mijenjati pogled na svijet i pogled na ljudsku bit konzumiranjem psihodeličnih droga, upuštanjem u bezbrižne seksualne odnose te stvaranjem i slušanjem rock and roll glazbe koja je postala važnim kanalom širenja ideja same kulturne revolucije. Kako su se širile ideje seksualne revolucije, tako je i sam pojam s vremenom mijenjao pojave i fenomene koje je označavao, ali je u svakom trenutku revolucije seks bio definiran slobodnim što je okupljalo i šire stanovništvo pa je ono što su u počecima prihvaćali samo pripadnici kontra- kulturnih pokreta, postalo praksa i za druge dijelove društva.

Uz to, oslobođenje seksualnosti dovelo je i do težnje za ukidanjem heteroseksualnih normi, pa je ozračje šire kulturne promjene omogućilo, do tada slabo oformljenoj gej zajednici, da se suprotstavi državnim i policijskim autoritetima te da službeno započne ono što danas nazivamo gej emancipacijskim pokretom. Gej emancipacijski pokret u sebi je vidio pokretačku snagu za oslobađanje svih seksualnih manjima pa je oko sebe s vremenom počeo privlačiti i druge slične pokrete koji su zaslužni za početak stvaranja LGBTQ i *queer* identiteta koji su danas velik dio politički aktivne scene. Činjenica da je gej emancipacijski pokret krajem 60ih prepoznat kao

takav, ukazuje i na činjenicu kako je seksualnost do tada već bila redefinirana te da je seks sada bio shvaćen kao slobodan od gotovo bilo kojih prije definiranih normi.

Tako redefinirano poimanje seksa s vremenom je otvorilo i velika vrata za rast pornografske industrije koja je za vrijeme seksualne revolucije bilježila ogroman porast kako u broju snimljenih filmova tako i u zaradi. Ti su filmovi sada prikazivali sve ono što je do nedavno bilo nemoralno i o čemu se nije ni razgovaralo ni onda kada su želje za tim postojale- *hard core* seks, orgije i prikazi potpuno golih tijela te javni seks kao potpuno razaranje normativnosti. S obzirom na to da su redatelji tih filmova bili gotovo isključivo muškarci, javlja se feministički radikalni pokret za zabranu pornografije kao industrije koja potiče muške gledatelje da žene tretiraju kao objekte za zadovoljenje njihovih žudnji pri čemu silovanje nije problematično jer su žene u porno- filmovima prikazane kao da uživaju u tome. Radikalna feministička struja, predvođena C. A. MacKinnon i Andreom Dworkin, zajedno s vjerskim organizacijama, izložila je snažne argumente za zabranu pornografije jer takvi uradci dehumaniziraju žene, krše njihova građanska prava te, u krajnjoj liniji, dovode do porasta broja silovanja i utječu na neravnopravnost spolova u široj političko- ekonomskoj slici.

Napori tog dijela feminističkog pokreta za zabranom pornografije bili su uvjerljivi i argumenti su, između ostalog, zaista i upućivali na to kako je žena objektivizirana i da porno- filmovi šire opću ideju kako je to u redu pa ne čudi što su radikalne feministice vodile snažnu borbu kako bi se pornografija zabranila. No, uvodeći i ultimativni protuargument kojeg je dao Ronald Dworkin, rasprava o zabrani pornografije značajno se počinje mijenjati. Dworkin je, naime, objasnio kako je protuustavno i, na kraju krajeva, nepoželjno braniti bilo koju slobodnu odluku pojedinca kao moralne osobe da odabire što će gledati ili činiti u privatnom životu dok god to negativno ne utječe na druge pojedince ili društvo. A kako je bilo nemoguće zaista i dokazati sva štetna djelovanja pornografije koja su feministice izlagale, njihove težnje su u konačnici propale. Uz to se nadovezalo, možda i kompleksnije, pitanje objektivizacije ženskog tijela. Dakako, radikalne su feministice svaki goli prikaz ženina tijela vidjele kao oblik ponižavanja i dehumanizacije žena. No američka filozofkinja Martha Nussbaum otvorila je novi argument u ovoj raspravi tematizirajući ženinu seksualnost i objašnjavajući kako objektivizacija sama po sebi nije loša niti dobra nego da ovisi o kontekstu, ženinoj želji da bude objektivizirana te o psihologiji pojedinca pri čemu, ukoliko žena to želi, objektivizacija njezina tijela može dovesti do oslobađanja seksualnosti.

Kao što je u konačnici i pokazala rasprava o zabrani pornografije, zabranjivanjem bilo kakvog djelovanja pojedinca koje nije direktno i dokazivo uzrok kakvog društvenog problema,

nepoželjno je i, u krajnjoj liniji, i nepotrebno. No, mislim da je slično i s nametanjem bilo kakvog zakona, politike ili norme ukoliko se ne može sa sigurnošću dokazati kako bi to dovelo do pozitivne društvene promjene. U tom kontekstu važan je argument američkog politologa Marka Lillae koji je smisleno pokazao kako je seksualna revolucija iz 60ih preobražena u politiku identiteta koju danas liberalne opcije prihvaćaju kao središte svog djelovanja izražavajući pri tom zabrinutost za daljnju budućnost demokratske stranke u SAD-u.

Prema tome, kulturno- politička scena današnjice, iako se možda tako ne čini ili to tako ne percipiramo, uvelike je obilježena događajima koji su se odigrali 1960ih i 1970ih. Redefiniranjem seksualnosti, dobrog, moralnog i poželjnog života otvorila se mogućnost za rađanje pokreta koji su emancipirali seksualne manjine te feminističkih pokreta koji su tematizirali žensku seksualnost. Ti su pokreti, uz mnoge druge koji su postali aktivnima 60ih godina, polako postajali važne politički aktivne sile, a njihovo je nasljeđe prisutno i danas. Stoga je vidljivo kako je razdoblje kulturne revolucije značajno oblikovalo današnje kulturno-političke krugove, a posljedice toga mogu biti shvaćene dvostruko ovisno o tome jesmo li pobornici identitetske politike u kojoj pronalazimo izravne elemente seksualne revolucije, ili ne.

Literatura

Allyn, Dvid (2016) *Make Love not War: the sexual revolution an unfettered history*. Abingdon: Routledge.

Butler, Judith (2000) *Nevolje s rodom: Feminizam i subverzija identiteta*. Zagreb: Ženska infoteka.

Dworkin, Andrea (2002) *Pisma iz ratnog područja*. Zagreb: Ženska infoteka.

Dworkin, Ronald (1981) Is There Right to Pornography?. *Oxford Journal of Legal Studies* 1(2): 177- 212.

Dworkin, Ronald (1991) Liberty and Pornography. file:///C:/Users/Acer/Desktop/diplomski/Dworkin_Liberty_and_Pornography.pdf zadnje pristupljeno: 16.08. 2023.

Escoffier, Jeffrey (2015) The Sexual Revolution, 1960- 1980. https://www.academia.edu/70920733/The_Sexual_Revolution_1960_1980 zadnje pristupljeno: 05.07. 2023.

Enciklopedija.hr (2023) Zen. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67134> zadnje pristupljeno: 05.07.2023.

Freud, Sigmund (1969) *Iz kulture i umetnosti*. Beograd: Radiša Timotić.

Hrvatski opći leksikon (1996) Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Jagose, Annamarie (1996) *Queer Theory*. Melbourne: Melbourne University Press.

Lilla, Mark (2001) Dvostruka liberalna revolucija. U: Pejaković, Hrvoje i dr. (ur) *Europski glasnik* (str. 915- 931). Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.

Lilla, Mark (2018) *Once and Future Liberal*. London: Hurst & Company.

MacKinnon, Catharine (1987) *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Cambridge i London: Harvard University Press.

MacKinnon, Catharine (1989) Sexuality, Pornography, and Method: „Pleasure under Patriarchy“. *Etichs* 99(2): 314- 346.

MacKinnon, Catharine (2000) *Only Words*. Cambridge: Harvard University Press.

MacKinnon, Catharine (2006) *Are Women Human? And other International Dialogues*. Cambridge i London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Marcuse, Herbert (1978) *Merila vremena*. Beogra: Grafos.

Marcuse, Herbert (1985) *Eros i civilizacija*. Zagreb: Naprijed.

Marčetić, Marija (2009) Charles Manson i kultovi priozašli iz hipijevskog pokreta. *Pro tempore*, (6-7), 148-163. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/89438>

McNair, Brian (2004) *Striptiz kultura: Seks, mediji, demokratizacija žudnje*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Miller, Timothy (2011) *The Hippies and American Values*. Knoxville: The University of Tennessee Press.

Mulvey, Laura (1988) Visual Pleasure and Narrative Cinema. U: Penley, Constance (ur) *Feminism & Film Theory* (57- 68). New York: Routledge.

Nussbaum, Martha (1995) Objectification. *Psihology ND Public Affairs* 24(4): 249- 291.

Reich, Wilhelm (1985) *Spolna revolucija*. Zagreb: Naprijed.

Reich, Wilhelm (1999) *Masovna psihologija fašizma*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Roszak, Theodore (1978) *Kontrakultura*. Zagreb: Naprijed.

Zdravković, Lana (2022) Nothing subversive in porn within performance art: In search of a new performative condition. U: Komos, Iva i Pogorač, Martin (ur) *Social Impact in Arts and Culture* (str. 64- 87) Ljubljana: Založba ZRC.

Sažetak

U radu je prikazano na koji je način seksualna revolucija iz druge polovine 20. stoljeća utjecala na suvremenu kulturno- političku scenu. Seksualna je revolucija bila velik i važan dio kulturne promjene koja se tada događala, a kao glavni cilj imala je osloboditi ljudsku seksualnost i promijeniti dotadašnje prevladavajuće mišljenje o seksu prema kojemu je seks bio predodređen samo za reproduktivnu funkciju. U radu su prikazana djela autora koji su, na tragu Freudove teorije, utjecali na širenje ideje o važnosti oslobođene seksualnosti- Wilhelma Reicha i Herberta Marcusea. Uz to, u radu je naglasak stavljen i na kontra- kulturne pokrete koji su uvelike promijenili kulturno ozračje 60ih godina. U takvom je ozračju omogućen nastanak gej emancipacijskog pokreta i jačanje feminističkog političkog aktivizma koji je bio podijeljen oko rasprava o zabrani pornografije i objektivizacije ženskog tijela. Sve je to, u različitoj mjeri, utjecalo na promjene u liberalnim, lijevim političkim opcijama koje danas sve više mjesta u svojim programima rezerviraju za identitetsku politiku.

Ključne riječi: seksualna revolucija, Wilhelm Reich, Herbert Marcuse, kontra- kultura, feminizam drugog vala, pornografija, identitetska politika

